

OPREDELITEV IN OSVAJANJE GEOGRAFSKIH POJMOV

Marija Košak *

Za vsako vedo, v našem primeru geografijo, je pomembno, da že v času osnovnega šolanja učenci osvojijo zadostno število pojmov. Obseg osvojenih pojmov pa se ne more ravnati samo po želji vede po čim popolnejšem znanju, ampak mora biti prilagojen psihofizičnim sposobnostim učencev.

V vzgojnoizobraževalnih smotrih našega učnega načrta je vključena zahteva po osvajanju pojmov. To je upoštevano pri izbiri učnih vsebin in navodilih za izvedbo programa.

Geografske pojme delimo na splošnageografske in individualne. Splošnageografski pojmi vsebujejo bistvene značilnosti množice pojavov in objektov iste vrste. Splošnageografske pojme delimo na naravnogeografske, ki jih uporabljamo v fizični geografiji za oznako naravnogeografskih objektov, pojavov in procesov, ter družbenogeografske, ki označujejo objekte, pojave in procese, značilne za družbeno geografijo.

Splošnageografske pojme delimo še na konkretne in abstraktne. Pri konkretnih pojmih so skupne značilnosti jasno razvidne (npr. pri pojmu vzpetina so bistvene značilnosti vznožje, pobočje, vrh, višina). Te pojme spoznamo z opazovanjem primerov in z razlikovanjem ustreznih in neustreznih primerov za dan pojem. Primeri konkretnih pojmov v geografiji so: gora, potok, reka, dež, makija itd. Pojme, ki jih ne moremo ponazoriti z ustreznimi primeri iz okolja ali s pomočjo učnih pripomočkov in jim na ta način ugotoviti bistvene značilnosti, imenujemo abstraktne pojme. Značilnosti abstraktnih pojmov izhajajo iz definicije. Pogosto so abstraktni pojmi sestavljeni iz enostavnejših pojmov, katerih odnosi so podani v definiciji. Abstraktni pojmi izpričujejo logično matematične konstrukcije (stopinjska mreža, izohipse, izobate itd.), geografske odnose (prostorski odnosi, količinski odnosi, razmestitev prebivalstva, povprečna rast proizvodnje itl.) ter geografske procese, ki povzročajo spremembe in nastajanje novih oblik (geomorfološke, hidrografske, biogeografske, gospodarske, spremembe naselij, agrarizacija, depopulacija itd.). Vrednost osvajanja teh pojmov je v tem, da z njihovim proučevanjem

* dipl. geog., višja predavateljica, Pedagoška akademija, 61000 Ljubljana, Kardeljeva ploščad, glej izvleček na koncu Obzornika

učenci spoznajo kvantitativne in kvalitativne spremembe.

Individualni pojmi so tisti pojmi, ki označujejo objekte in pojave in nimajo sebi enakih. Nanašajo se na en pojav ali na geografsko enoto. Imajo največjo vsebino in najmanjši obseg. Ne moremo jih definirati ne označiti z nekaterimi skupnimi oznakami. Gajo Petrović navaja (1965): "Nekateri menijo, da delitev pojmov na individualne in splošne pojme ni utemeljena. Menijo, da individualni pojmi niso pojmi, ampak samo besede, ki zaznamujejo posamezne predmete, pri katerih ne moremo razlikovati bistvenih in nebistvenih lastnosti. Dejansko pa pri vsakem objektu lahko govorimo o značilnih lastnostih. Če ne bi bilo tako, bi vsak posamezni objekt tudi z najneznatnejšo spremembo postal popolnoma drug individualni predmet ali pojav". Leser (1986) imenuje individualne pojme celo topografske pojme (nadaljnja delitev je na regionalne in splošne individualne pojme). Topografsko ime je besedni izraz za individualni pojem, in se nanaša na konkretni objekt ali pojav, ki je unikat v prostoru in času. Mora vsebovati z ene strani bistvene značilnosti razreda, ki mu pripada, z druge pa značilnosti konkretnega geografskega objekta.

Povezanost med splošnim in individualnim pojmom je tesna in njihova pogojevanost je svojevrstno dopolnjevanje dialektične enotnosti splošnega, posameznega in posebnega. To se prav lepo pokaže pri pouku, ko splošni pojem obravnavamo s pomočjo konkretnega objekta ali pojava (individualnega pojma) in obratno, ko pri individualnem pojmu ugotavljamo značilnosti, ki jih sicer poznamo pri množici splošnih pojmov določene skupine.

Poleg osnovnih opredelitev pojmov je zelo pomembno tudi njihovo osvajanje. To je sestavljen proces, pri katerem se medsebojno prepletajo čutna in logična spoznanja ter uporaba pridobljenega. Gre za odkrivanje lastnosti pojavov, predmetov in procesov. Vsebina, ob kateri bo učenec osvajal pojem, je odvisna od otrokove razvojne stopnje, njegovih izkušenj in narave pojma. Proces osvajanja pojmov se uresničuje s pomočjo metod, kot so analiza, primerjava, sinteza, abstrakcija, posploševanje.

Pomembno je upoštevati tudi druge dejavnike, ki vplivajo na osvajanje pojmov. Lažje se oblikujejo tisti pojmi, za katere lahko uporabimo gradivo, ki ga učenci dojemajo s čutili (pomembno neposredno opazovanje). Pojme o konkretnih predmetih in pojavih lažje formiramo, kakor pojme o abstraktnih pojavih in procesih, posebno tiste, ki označujejo prostorske odnose. Če upoštevamo vse navedene dejavnike, vidimo, da so zahteve po delu v neposrednem okolju, upoštevanje domačijskega načela in načela od bližnjega k daljnemu popolnoma utemeljena.

Ob upoštevanju dejavnikov in navedenih metod, ki vplivajo na oblikovanje pojmov, je potrebno učence navaditi na miselni proces oblikovanja pojmov, sicer bomo razočarani. Učenci pojma ne bodo obvladali, kar dokazuje njegova ne-

pravilna raba ali popolno nepoznavanje.

Študij, ki bi pokazale, kdaj je najprimernejša starost za osvajanje geografskih pojmov, ni veliko. Graves (1975) navaja, da je značilno stalno naraščanje v razumevanju določenih pojmov od osmega do petnajstega leta, da pa je na podlagi do sedaj zbranih podatkov nemogoče predlagati, katera je najprimernejša starost za oblikovanje pojmov. Naši učitelji geografije ugotavljajo na podlagi izkušenj, da so največje težave pri osvajanju pojmov v začetku šestega razreda (osnove matematične geografije, kartografije, in nekatere splošnageografske vsebine). Zavedati se moramo, da prav ta splošnageografska znanja pridobivamo v osnovni šoli na posebnih primerih in da se pridobljeni pojmi poglobljajo in razširjajo pri spoznavanju različnih geografskih enot. V tem procesu se postopno sistematizirajo in posplošujejo.

Iz vsega tega lahko povzamemo, da je osnovna delitev geografskih pojmov na splošne in individualne pojme. Vsaka nadaljnja delitev je samo izraz bolj natančne opredelitve pojma. Ker je pri pouku geografije izražena obsežnejša prostorska razporeditev pojavov in procesov, ni mogoče dosledno upoštevati zahtev po neposrednem opazovanju. Nujna je uporaba didaktičnih pripomočkov in izbira ustreznih metod. Površnost, naglica in izbira neustreznih metod in oblik pouka se odražajo v neobvladanju ali napačni uporabi geografskih pojmov. Pogosti očitki predhodni stopnji izobraževanja, da učence ne usposobi za nadgradnjo v vzgojnoizobraževalnem procesu, so marsikdaj opravičeni.

Literatura

1. Petrović Gajo: Logika, Školska knjiga, Zagreb 1965
2. Leser Hartmut: Das geographische Begriffssystem, Handbuch des Geographieunterrichts, Köln 1986
3. Graves Norman: Geography in Education, Heinemann Educational Books Ltd., London 1975.